

EL PRINCIPI DE NO-CONTRADICCIÓ A HEGEL

Ramon VALLS

I. Dues notes introductòries

1. *Pretenc filosofia*. He acceptat amb complaença la vostra invitació a exposar la doctrina de Hegel sobre el principi de no-contradició, perquè em penso que ho puc fer amb suficient competència. Sé que quan es pronuncia el nom de Hegel entre nosaltres, una mena de fatalitat m'hi convoca. Però vull declarar d'entrada que a mi Hegel m'interessa, com altres filòsofs, no per ell mateix sinó per la filosofia. Els herois del pensament, com Hegel els anomenava, són sempre una bona porta per accedir a la filosofia; i Hegel, que no és certament l'únic accés disponible, tampoc és la pitjor de les portes per endinsar-se en la meditació filosòfica. Dit d'una altra manera: a través de la història de la filosofia, el que pretenc és filosofar.

D'acord doncs amb el que acabo de dir m'esforçaré en un sentit doble. Primerament, tractaré de fer-vos present el pensament de Hegel, fer-lo entenedor, i no trair-lo. En segon lloc però, voldria també que a través de la meva exposició es vegés la cosa mateixa, és a dir, la filosofia com a debat continu de la nostra cultura, des dels presocràtics fins avui i demà —podem vaticinar-ho— en torn a l'àpex del coneixement humà i sobre allò diví que n'és el seu objecte.

2. *Principium contradictionis in divinis non tenet*. La segona nota prèvia ens ha d'apropar una mica més al punt que avui ens ocupa i amb ella faré memòria del Dr. Jaume Bofill, tomista distingit. El recordo un dia a classe quan, tot adreçant-se a la nissaga jesuítica, *inter quos ego olim*, deia: —«Em trec el barret davant Suárez, no creieu». (Hi havia motius sobrats per creure que no l'estimava Suárez, puix el refutava cada dia). «I em trec el barret davant d'ell —afegia— perquè gosa dir, i això l'acredita de veri-

table metafísic, que “*in divinis, principium contradictionis non tenet*». Traït: En les coses divines (en la divinitat, si volem traduir una mica més lliurement), el principi de contradicció no obliga, no és vigent, no té força ni virtut. Jo el text de Suárez mai l’he llegit i, menys encara, estudiat directament. Suposo que ell ho escrigué tractant de la trinitat, no en el camp de l’ontologia general ni en el de la teologia natural. I suposo també que, segons la lectura més òbvia del text, a la tesi de Suárez se li podria penjar còmodament el rètol de nominalista-voluntarista tan execrat per qualsevol tomista, sia distingit o de segona categoria.

Però bé, tot prescindint ara de disputes intraescolàstiques, la tesi de Suárez no deixa de ser estrepitosa o agosarada, fins i tot un pèl esfereïdora. És que en el límit suprem —*in divinis*— el pensament es fa impossible, cesa, i cal aleshores lliurar-se al *sacrificium intellectus*, sempre invocat per tota mena de fideïsmes? És que a l’instant suprem, hem de callar místicament? O hem de rebaixar les pretensions humanes i declarar l’incondicionat inaccessible al nostre coneixement rigorós? (*wissenschaftlich* —diria Hegel). Hem de pensar que, com a màxim, podrem parlar del diví amb mites o raonaments bastards, sigui amb Plató o sigui a l’estil dels postmoderns? Vosaltres direu. Mentrestant, però, ja podem ara entrar en la qüestió d’avui, perquè la tesi de Suárez, en efecte, no és massa lluny de la de Hegel. I podem anticipar des d’ara, això sí, que la postura de Hegel és tant distant del silenci místic com de l’agnosticisme. No tant però del fideïsmes com a punt de partida de l’especulació. Ni tampoc Hegel, amb tot el seu optimisme epistemològic, pot ser vist com a partidari ni de lluny del *sacrificium intellectus*, tan estimat pels fideïstes, malgrat la seva insistència en què per enlairar-nos a l’especulació de la raó (*Vernunft*), on l’infinit se’ns fa present, cal assistir primerament a l’autodestrucció dialèctica de les representacions de l’enteniment (*Verstand*). Així doncs, Hegel coneix Déu amb la raó (no amb l’enteniment) i d’ell la filosofia en parla amb llenguatge apropiat, a despit de què el llenguatge corrent no sigui directament especulatiu sinó representatiu. En relació directa amb aquesta posició s’esdevé precisament la negació hegeliana del principi de no-contradicció.

II. Construcció històrica de la tesi hegeliana

3. *Contradictio est regula veri, non contradictio falsi*: «La contradicció és regla del vertader, la no-contradicció del fals». Ara la tesi ja és de Hegel personalment. Més exactament: Acabo de citar la primera de les dotze tesis que ell presentà, tot obligant-se a sostenir-les i defensar-les per tal d’habilitar-se com ensenyant de filosofia a la Universitat de Jena el 21 d’agost de 1801. El tesari podeu veure’l sencer a l’apèndix d’aquest escrit.

Aquell dia complia Hegel trenta-un anys i era un obscur nou ensenyant que debutava sota les ales del ja famós Schelling, cinc anys més jove que ell. Feia tot just vuit mesos que havia arribat a la Universitat, des de Frankfurt, on havia gaudit d’un altre protectorat intel·lectual, el de Hölderlin, el qual entre altres coses li havia fet llegir els filòsofs grecs i li havia inculcat que «cal començar per l’ésser»; un ésser llunyanament parmenidià —recordem-ho— però, més properament, el primer dels cinc gèneres suprems del *Sofista* platònic. I en l’assimilació hegeliana de l’ésser com a començament

pròpiament dit del discurs filosòfic rigorós —cal no perdre-ho tampoc de vista— el tal ésser passa immediatament a esdevenir, a moviment o procés, que finalment haurà de manifestar-se com a procés etern circular, com a vida divina. En aquesta heraclitització hegeliana de Parmènides tenim l'àmbit més ample on hem d'inscriure la negació del principi de contradicció, tot subratllant amb molt èmfasi el caràcter dinàmic o processual de tota la realitat absolutament. El context més proper, però, serà la reelaboració que farà Hegel més endavant, en el segon llibre de la *Lògica*, dels dos darrers gèneres de Plató: identitat i diferència. En el tesari de Jena però, aquestes referències més llunyanes no hi són massa explícites, puix el context en que aquelles tesis es formulen és clarament postkantian.

Començava —recordem-ho també— el segle XIX; segle que serà romàntic i/o materialista, però que de moment està neixent idealista i ja no és, de cap manera, el temps de la Il·lustració. De la Il·lustració el jove Hegel en canta precisament les absoltes amb la seva primera tesi ja citada. Tesi marejadora a primera vista i que l'hem de referir directament a l'assumpte que avui ens ocupa. Tesi esfereïdora com la de Suárez i encara més. Subversiva total, podríem dir, puix sembla anegar el pensament, font primera o potser font única d'ordre o —qui sap— l'ordre mateix. Si el pensament pensés tal cosa, esclataria i es fondria tanmateix com una bombeta elèctrica que ja ha cremat massa. Silvestre Mauro, citat per Suárez en un altre context, tot referint-se a l'esdevenir pur tal com li era escolarment atribuït a Heràclit, havia escrit: *Sed hoc (Heraclitus) ore tenus dicebat, quia mente nec cogitare poterat*. En efecte, l'esdevenir pur seria pura contradicció, pensava l'escolàstica, tot comentant el passatge aristotèlic del llibre IV de la *Metafísica* (1005 b 11-14) sobre el «principi més ferm», aquell «sobre el qual no es possible enganyar-se» i que «no és hipotètic» i, per això, afirmar l'esdevenir universal es faria com a màxim *ore tenus*, «de boquilla», diríem en castellà, o «de boca». Amb la ment però, la contradicció no pot pensar-se, és el no-pensament, l'impossible més impossible, la no-intel·ligibilitat, el fals.

Una llarguíssima tradició s'arrelava per tant solidàriament al llibre Γ de la metafísica aristotèlica, i Suárez, recordem-ho, era el primer, després de tota l'edat mitjana, en escriure un tractat de metafísica separat de la teologia, el qual s'articulava com comentari de les categories aristotèliques. D'acord, doncs, amb la tradició aristotèlica, si algú de veritat negués el principi de contradicció, no merament de paraula (qui el nega solament de paraula l'afirma implícitament, puix tot parlant atorga significat a les veus) sinó d'obra, anihilaria el pensament i amb ell la seva humanitat, esdevindria *omoios fitós*, vegetal. Aquesta tradició s'havia reformulat vigorosament (potser massa vigorosament, hi tornarem) en la metafísica moderna des de Suárez a Leibniz: proclamava la no-contradicció com a regla del vertader i, amb ell, del possible en general, és a dir de l'*ens* simplement, el qual és, com *aptum ad existendum*, l'objecte de la metafísica.

La contradicció, correlativament i per la seva banda, havia de ser bandejada tot declarant-la criteri de falsedat i impossibilitat, de no-ésser o puríssim i impensable no-res.

Què passa doncs amb Hegel? És que era curt d'enteniment fins pensar que el no-pensable és pensable? No coneixia aquesta tradició i amb ella la impossibilitat de negar el principi més ferm? No; ho sabem bé. Hegel la

coneixia de primera mà i àdhuc la veneraba com a sòlida. Què passa doncs amb ell? Passa certament una cosa grossa; perquè si Suárez, amb aquella àudàcia que meravellaba Bofill, d'«alguna manera» negava el principi, a la fi ho feia solament d'«alguna manera», no el negava simplement. O el negava, podem dir, amb l'important restricció expressada amb les paraules *in divinis*. El principi de no-contradicció *non tenet*, però solament *in divinis*; per aquí baix, *in creatis* —posem-hi—, el principi val, *tenet*. Però ara el monstre de Hegel sembla que ho gosa tot i treu la restricció de Suárez. Què passa? Passa, em sembla, filosofia. I com que això no passa cada dia, val la pena d'aturar-s'hi.

Tornem a la tesi. *Contradictio est regula veri, non contradictio falsi*. El tenor de la tesi és directament antiwolffia i, més enrrera, antileibniziana. Anys endavant Hegel escriurà, congruentment amb la seva primera tesi que ara estudiem, que el leibnizianisme és la contradicció no resolta o la contradicció mantinguda. I això és així, pensa Hegel, tant en l'ordre de les coses com en el del coneixement, perquè Leibniz ensenya que les perfeccions finites són impossibles dins l'ordre de la finitud; i les mónades, amb llurs perspectives són contradictòries entre si, una nega l'altra, mentre són també mónades finites. Però aleshores hom diu que la contradicció es resol en Déu, en la *omnitudo realitatis* o en la mónada de les mónades. Hom ho diu, tot llançant les determinacions a l'abisme de l'infinit, però no ho pensa, perquè el tot-realitat que així hom vol construir resulta una abstracció buidíssima. Les perfeccions finites que aquí baix, en el món sensible, veiem separades i incompatibles en virtut de llur distintivitat, no les contemplem positivament allí, juntes i plenes, perquè els hi hem sostret precisament llur distinció. Solament ho diem que allí s'han de fondre en una sola perfecció infinita, però tal cosa no la veiem. Aquest tipus d'operació mental no ens fa conèixer Déu —com ens proposava—, sinó que ens llança fora de tot pensament. Sense sortir de l'ordre del coneixement, podem encara afegir aquesta reflexió: els nostres pensaments particulars, les filosofies dels autors que apareixen al llarg de la història de la filosofia, no són compatibles, es barallen *necessàriament*: no hi ha doncs filosofia? La dificultat la veu Leibniz, però també afirma una *philosophia perennis* que en el límit hauria de ser el pensament diví o la mónada de les mónades; l'afirma, en efecte, però no la pensa. O si volem, la pensa buida, com a puríssima abstracció; no positivament, és a dir, la pensa sense la síntesi real i plena de totes les perfeccions finites que en llur finitud són necessàriament disperses. La infinitud del racionalisme no és doncs l'oceà plè, el *pelagus* que aplega totes les aigües de les perfeccions finites que voldríem fer-hi confluïr, sinó el lloc buit o la conca on l'oceà, potser, hauria de trobar-se... sense ser-hi realment.

La refutació que fa doncs Hegel de Leibniz (i de Suárez, no en la tesi sobre la divinitat, sinó en la tesi que posa l'*ens* objecte de la metafísica en tant que *verum* com a no-contradictori simplement) resulta, si la començem a pensar, bastant kantiana. Hegel la rep de Kant, potser dissimulant-ho o fent-se el distret. Perquè Déu, fixem-nos, no el coneixem, pensa Kant, ni per via d'intuïció intel·lectual (molts ho concedeixen això, gairebé tot-hom) ni per via discursiva (això ja li costa més concedir-ho a la tradició, encara que els fideïsmes sempre s'hi agafen), perquè sigui com sigui, en els dos casos, només n'obtenim una idea buida. Veu per tant que l'*omnitudo*

realitatis encara que sigui un objecte de pensament, no ens dóna res a conèixer. És cert que Kant reté encara de Leibniz que *non-contradictio est regula veri* i, d'acord amb la tal regla, segueix pensant l'*omnitudo realitatis*, però tot observant la seva buidor, eleva a tesi definitòria de tot el criticisme que un pensament no és un coneixement. Si doncs l'*omnitudo realitatis* no és objecte de coneixement sinó que simplement la pensem com a lloc de la no-contradició pura equivalent a la identitat més simple, a Hegel només li cal afegir que aquest no-coneixement no és, tampoc pensament. Qui no pensa quelcom determinat, no pensa res; no pensa.

Hegel per tant, tot recollint la tesi kantiana com a fruit madur de la Il·lustració (l'agnosticisme és «la veritat» del teisme il·lustrat, pot dir-se amb expressió típicament hegeliana) la llança contra Wolff i contra tota la tradició racionalista: la no-contradició no és regla del ver perquè amb ell a la mà l'infinit, és a dir, la veritat en el sentit més elevat, el pensament l'ha convertit en la pura buidor. La tal regla no solament no ens ensenya a pensar sino que ens impedeix pensar i conèixer l'objecte per excel·lència de la filosofia (*Enz*^{2 i 3} § 1), la veritat, la unitat diferenciada de Déu, món i ésser humà.

Es tracta doncs de conèixer i de conèixer la veritat. Si el coneixement més primari així ho pretén, com podria renunciar-hi la filosofia? És el seu afer des de sempre i ho segueix essent. Ara bé, veritat comporta sempre algun contingut, quelcom veritablement conegut. Girem doncs del revés la tesi racionalista: Si el nostre pensament ha de conèixer, cal que pensi la contradicció. Una girada que pot fer també peu en el mateix Kant, puix el coratge de pensar-la solament demana abandonar de Kant la seva poquedat d'ànim, com veurem tot seguit.

Crec doncs que la primera tesi del tesari inicial de la carrera pública de Hegel conté la llavor de tot el hegelisme. En la mesura en què la consideració dels seus antecedents històrics ho mostra, la tal tesi dóna a entendre que Hegel ja és Hegel (almenys *en-si*, o virtualment) en el seu primer any de Jena. La tesi fonamental ha estat ja posada. Segons això, l'evolució posterior de Hegel en aquest període té més de desplegament de conseqüències, probablement no vistes en el primer moment, que de maduració pròpiament dita o de camí per arribar al seu propi *logos*. Resseguim ara nosaltres aquest desplegament, però abans fem esment de les tesis 6, 7 i 8 del tesari que estem comentant. Amb elles resulta clar com Hegel pren posició dins un camp epocal marcat per Kant. La tesi 6 (*Idea est synthesis infiniti et finiti et philosophia omnis est in ideis*) expressa ja que la filosofia és sempre idealisme en la mesura en què devalua el finit, però la tesi, a més, especifica que la idea suprema comprèn finit i infinit, la qual cosa significa que aquell ésser que està eternament esdevenint és aquesta idea sintètica. La tesi 7, directament antikantiana, fa ben present la caiguda del criticisme en l'escepticisme, mentre la tesi 8 assenyalava bé que el germen d'autosuperació del kantisme l'ofereix la raó pràctica. A partir d'ella el postkantisme ha pogut reingressar a l'àmbit total i absolut de la metafísica, totalitat que en aquell moment venia significada per l'espinozisme. La tesi, a més, havia de ferir Kant puix el denunciava, precisament en allò que li era reconegut com a millor (els postulats de la raó pràctica), com espinozista larvat.

4. *Die Antinomie [befindet sich] nicht nur in den vier besondern aus der Kosmologie genommenen Gegenständen, sondern in allen Gegenständen*

aller Gattungen, in allen Vorstellungen, Begriffen und Ideen. (Enz³ § 48 N). «L'antinòmia es troba no solament en els quatre objectes presos de la cosmologia, sinó en tots els objectes de tots els gèneres, en totes les representacions, conceptes i idees». La generalització és ara patent i subratllada pel propi Hegel en el seu text: *in allen Gegenständen*, en tots els objectes de qualsevol gènere objectiu o subjectiu. L'antinòmia, o sia, la contradicció, s'ha fet universal, amara tot l'univers. I pensar l'univers, fer o deixar (*lassen*) de pensar la contradicció. En altres paraules: cal negar la validesa del principi de no-contradicció no solament *in divinis*, sino també *in creatis, in omnibus rebus*. El text que ara comentem és de l'últim Hegel a Berlín. Apareix a l'*Enciclopèdia* de l'any 1827 i es repeteix igual l'any 1830, un any abans de la mort del seu autor. La tendresa de Kant, sempre *zurückhaltend* o cautelós davant les coses, temerós de tacar-les, és del tot superada per Hegel que s'hi capbussa sense contemplacions i en proclama la natura contradictòria, tensa fins la tragèdia i la mort, però que arriba també fins la reconciliació i resurrecció, és a dir, fins la resolució de la contradicció.

En el text de l'*Enciclopèdia* es veu ben bé com Hegel dispara contra Kant amb bales kantianes; treu conseqüències de tesis kantianes que, ben perseguides, anorreen el kantisme (com ja ho observava Hegel a la tesi 8 del tesari d'habilitació). Val la pena parar-s'hi un moment. La generalització hegeliana subratlla el caràcter antinòmic o de contradicció irresolta —pensa Hegel sense dissimulacions— dels quatre objectes que Kant extreu de la cosmologia racionalista. Però on de veritat fa peu Hegel és en el conjunt de la dialèctica transcendental. Elogia Kant perquè ha descobert no-gensmenys el caràcter contradictori de la raó (subjectiva i objectiva), però li retreu la trivialitat de la solució. Tradueixo del lloc ja citat, però ara una mica abans: «Ara (en l'intent de la raó de conèixer l'incondicionat i en el contradir-se que aquest intent comporta) es fa explícit (*hier kommt es zur Sprache*) que el contingut mateix, a saber les categories de per si, són les que carregen o comporten (*herbeiführen*) la contradicció. Aquest pensament, a saber, que la contradicció que s'assenta en el racional mitjançant les determinacions de l'enteniment, és *essencial i necessària*, ha de ser vist com una de les passes més importants i profundes de la filosofia moderna. Tan profund com és aquest punt de vista, ho és de trivial la resolució; ella consisteix solament en una tendresa envers les coses d'aquest món. L'essència mundana no ha de ser [segons Kant] allò que té en ella la taca de la contradicció, sinó que aquesta solament s'ha d'atribuir a la raó que pensa, a l'essència de l'esperit...». No vull continuar amb les lectures d'aquesta nota sencera, que certament no conté deixalles, per tal de no allargar-me massa. Advertiu, però, com Hegel fa veure que Kant, en la seva ingenuïtat i en la pusil·lanimitat que implica la seva humil afirmació (*Unbefangenheit und demütige Behauptung*), és inseqüent, puix el refugi en què consisteix dir que la contradicció solament apareix en l'*aplicació* de les categories als objectes de la raó, passa per alt allò mateix que ell diu, a saber, que la tal aplicació és *necessària*. I per això precisament la il·lusió transcendental és inevitable.

Però sobretot cal advertir quelcom important que fa veure el lligam de la tesi de Hegel amb el que dèiem més amunt a propòsit de Leibniz. El text, en efecte, recorda que pensar es pensar determinadament, i afegeix: «si la raó és solament pensar buit, indeterminat, alehores no pensa *res*. Però

si la raó a la fi és reduïda a aquella *buida identitat* (vegeu el § seg.), a la fi la raó esdevé també feliç, essent alliberada de la contradicció mitjançant el lleuger sacrifici de tot contingut i riquesa».

Crec que amb tot el que he dit fins aquí tenim el camp plenament obert a la comprensió d'allò que vol dir la negació hegeliana del principi de no-contradicció. Bàsicament que la contradicció amara l'univers i que ella n'és el principi del seu moviment o vitalitat. Per una banda, la contradicció inherent a la constitució del finit l'empeny cap l'infinit on la contradicció es resol. Es resol, però, de tal manera que es reté com a negativitat inherent a l'infinit o com a subjectivitat de la substància. Negativitat que és principi de la vida divina com a intel·lecció pura que posa l'altre de si i el recull. Negativitat que és positivitat en la transparència conceptual de la idea, la qual —recordem-ho— és síntesi d'infinit i finit.

III. Lloc de la contradicció en el sistema

La negació hegeliana de la validesa del principi de no-contradicció ocupa el seu lloc sistemàtic dins el segon llibre de la *Lògica* (*Lògica de l'essència*) i Hegel entén que solament allí es pot provar i es prova la seva posició. La tal negació ens ha d'introduir en la comprensió del «lligam més bell» (*Tim.* 32a) el qual és, en el límit final, ètic-contemplatiu: la comunitat divina dels humans lliures. Es tracta d'una transformació en sil·logisme de caire aristotèlic d'allò que a Plató era proporció amb tres termes intercanviables. Ara, però, hem de guanyar primerament el context sistemàtic on s'esdevé el rebuig del principi, exactament en la seva versió racionalista en la qual el tal principi era netament ontològic.

1. *La negació del principi de no-contradicció per part de Hegel és correlativa de l'afirmació del caràcter dialèctic de la raó.* La generalització operada per Hegel del caràcter antinòmic de la raó (*Enz*³ § 48; cfr. apèndix) dóna lloc al grup de paràgrafs 79-82 de la mateixa obra on queda assumit que la dialecticitat és un moment constitutiu del pensament lògic, és a dir, de la versió hegeliana de la filosofia primera. Això no significa que la dialèctica sigui una part de la *Lògica*, sinó que l'hem de trobar a cada pas del discurs com a principi de la seva mobilitat. El mot «dialèctica» perd així la seva significació pejorativa usual (§ 81 N). Amb aquesta operació, però, no es diu que la contradicció que trobarem pertot sigui l'últim, sinó que juntament amb la contradicció i allí mateix on ella es presenta, Hegel manté sempre la necessitat de superar-la, cosa que s'esdevé en el moment tercer o moment especulatiu del discurs.

2. *L'ésser amb què comença la Lògica és ja producte de la contradicció inherent a les representacions de l'enteniment.* A l'*Enciclopèdia*, on el caràcter introductori de la *Fenomenologia de l'Esperit* queda relativitzat pel fet que Hegel reconeix la possibilitat d'altres accessos a la filosofia, és del tot clar que l'ésser amb el qual la *Lògica* comença és ja el resultat en el que hi convergeixen tots els camins d'elevació a la raó perquè tots ells no són altra cosa que la dialèctica inherent a les representacions de l'enteniment (*Ibid.* § 81). El punt de partença de la *Lògica*, per tant, en la seva simplicitat inicial, amaga a la seva esquena un feix de mediacions negatives (§§ 67 i 68) que han conduït el pensament des de la representació a la raó.

El començament resulta així preny tant dels continguts (ara indiferenciats) de les representacions com de la negativitat que els era inherent, la qual serà tot seguit el motor del desplegament des del punt inicial cap endavant com a procés de deducció de les categories.

3. *La contradicció inherent a l'ésser apareix immediatament, en efecte, com a no-res i tot seguit és superada originant l'esdevenir.*

4. *A continuació la contradicció és present en cada transició de la Lògica de l'ésser. Així doncs, en la primer esfera de la Lògica, les categories s'originen successivament de tal manera que l'una no-es l'altra, l'una passa (geht über) a l'altra. Pot dir-se que mentre som encara dins la lògica de l'ésser les categories retenen una forma d'alteritat mútua molt semblant a la contigüitat pròpia de les representacions, amb la diferència però que no resten fixes i aïllades sinó que en virtut del moment de negativitat que inclouen descabdellen per si mateixes el procés de la deducció, és a dir, del pas «lògic» a l'altra.*

5. *L'alteritat però en què consistia el no-ésser dins l'esfera de l'ésser pren una forma totalment diferent quan, una vegada complet el cercle de l'ésser, l'ésser es negat tot sencer i s'obre així el cercle de l'essència. Amb aquesta nova negació global de l'ésser, també l'alteritat es veu ara transformada. Ens trobem amb una nova lògica, la lògica del reflex, dins la qual l'altre és immanent a l'un, l'altre és el mateix. El reflex és i no-és ensems allò que ens reflexa. Si doncs la lògica de l'ésser havia estat una deducció que filava els tres primers dels cinc gèneres suprems que Plató enumera al *Sofista* (ésser, moviment i repòs) ara Hegel emprèn la deducció i interpretació dels altres dos: identitat i diferència. Aquí exactament és on la contradicció apareix amb tota propietat i tan bon punt com sabem el que és la contradicció amb tota la precisió exigible, Hegel destrueix a mode de corol·lari l'així dit principi de no-contradicció. Solament col·locant-la en aquest punt del discurs és possible copsar plenament el sentit i abast de la destrucció hegeliana del principi.*

6. *La forma de proposició-principi que les determinacions de l'essència han pres en la filosofia racionalista és supèrflua i inadequada.* El lloc principal on Hegel tracta del principi de contradicció és la nota 3 amb la qual acaba el segon capítol de la primera secció de la *Lògica de l'essència* dins la *Ciència de la Lògica* (1812-16; el text sobre l'essència fou publicat l'any 1813 Wk 6, 74-80; trad. cast. Mondolfo pàg. 385-389). Ara bé, aquesta nota ve precedida per una altra dins el mateix capítol, la qual apareix tot just quan n'acaba d'anticipar abreujadament tot el seu contingut, capítol que acabarà precisament amb l'estudi de la contradicció. En aquesta nota prèvia, Hegel fa una consideració general sobre el fet que la metafísica (racionalista, és clar) hagi expressat les determinacions de l'essència en forma de proposicions-principi (Wk 6, 36-38; Mondolfo pàg. 359-361). En aquest moment i abans d'entrar en la matèria que l'ha d'ocupar (identitat i diferència), Hegel resalta la inadequació de la forma proposicional per a la tal comesa, puix aquesta forma no és apta per expressar la contraposició pròpia de les determinacions de l'essència.

En efecte, la nota de què estem parlant comença a) preguntant-se per què la tal filosofia solament ha donat la forma de principi a les determinacions de l'essència i no a totes les categories en general. La resposta a aquesta primera qüestió és altament significativa: perquè, diu Hegel, les deter-

minacions de l'ésser es troben en una relació d'alteritat extrema. Això faria que, al prendre la forma de principis, aquests també apareixerien com a separats l'un de l'altre i més aviat semblarien tesis que demanarien demostració apart. Les determinacions de l'essència contràriament, perquè es refereixen a si mateixes, són reflexives de per si o són relacions en elles mateixes, contenen ja per tant la forma de la proposició (especulativa) que Hegel no vol confondre amb el judici, el qual separa massa clarament el subjecte del predicat. Des d'aquest punt de vista, per tant, les determinacions de l'essència són més aptes per convertir-se en principis. Però això mateix fa supèrflua la tal forma, conclou Hegel.

A més b) aquesta forma demana un subjecte de la proposició. Com aquest subjecte serà aleshores l'ésser o «totes les coses» quedarà automàticament evocada la lògica de l'ésser, aquí impertinent. Finalment c) els principis resultants, si bé s'examinen, es troben contraposats l'un a l'altre, són antitètics. L'acceptació de l'un, si es pensés, exclouria l'altre. Intuïnt confusament això, el racionalisme arrenglera els principis un darrere l'altre. Primer diu que tot és idèntic a si mateix, amb la qual cosa, si hom s'ho pren seriosament, s'exclou tant la diferència com el fonament, determinacions que nogensmenys *també* s'afirmen a continuació en forma d'altres principis: «tot és diferent», «tot té fonament».

7. *El principi de no contradicció, en tant que forma negativa del d'identitat, seria més fonamental que aquest si la forma de principi fos oportuna.* En aquest punt del seu desenvolupament i després d'haver ja rebutjat els principis en general, Hegel estudia aleshores la primera de les determinacions de l'essència: la identitat. Trobem en aquest punt la nota específicament dedicada al principi d'identitat (Wk 6, 45; Mondolfo pàg. 365-366). Es diu allí que en ell s'hi troba una identitat que diu molt poc i que es presenta del tot separada de la diferència. I a continuació, Hegel ridiculitza l'apel·lació a l'experiència de la consciència de la qual es valen els defensors del principi. L'experiència ens diu més aviat el contrari, puix qui pensés i parlés segons el tal principi només podria dir, com els megàrics, que Sócrates és Sócrates, blanc és blanc i negre és negre. Passaria per insensat i no pas com assenyat.

Tot seguit ve la consideració de «l'altra expressió del principi d'identitat: «A no pot ser al mateix temps A i no-A». Es tracta —diu el text— d'una «expressió més desenvolupada» del mateix principi d'identitat. Llegim-lo:

«L'altra expressió del principi d'identitat: *A no pot ser al mateix temps A i no-A*, te forma negativa; se'n diu *principi de contradicció*. Ningú es preocupa de donar una justificació de com li advé a la identitat la *forma de la negació* mitjançant la qual aquest principi es distingeix del precedent. —Però aquesta forma rau en què la identitat, en tant que moviment pur de la reflexió, és la negativitat simple que la citada segona expressió del principi conté més desenvolupadament; hi és expressat A i no-A, el pur-altre d'A; però [la negativitat] s'hi mostra solament per desaparèixer [tot seguit]. La identitat en aquest principi hi és expressada, per tant, com negació de la negació. A i no-A són diferents; aquests diferents són referits a un i mateix A. La identitat hi és, per tant, aquí exposada com *aquesta diferenciació dins una única referència*, o com la *simple diferència en elles* [en A i no-A].

Resulta clar del que acabem de dir que ja el principi d'identitat, però encara més el de contradicció, no són principis de natura merament *analítica*, sinó més aviat *sintètica*. Efectivament, el segon conté en la seva expressió no solament la buida i simple igualtat amb si, sinó precisament la *desigualtat absoluta*, o sia, la *contradicció en si* que no és tan sols l'altre d'ella senzillament. Però també el principi d'identitat conté, com fou en ell mostrat, el moviment de la reflexió, o sia, la identitat com desaparèixer de l'ésser-altre [és a dir, refent-se].

El que hom obté, per tant, d'aquesta consideració és primerament que el principi d'identitat o de contradicció, si és que ha d'expressar com allò que és vertader solament la identitat abstracta en contraposició a la diferència, no és cap llei del pensament, sinó tot el contrari; en segon lloc, aquests principis contenen més del que amb ells es vol dir: contenen, a saber, aquest contrari, o sia, gens menys que la diferència absoluta.»

8. Amb la paraula «contradicció», Hegel significa exactament la forma específica que pren la negació de la identitat quan la negació (que és primerament diferència) de la identitat retorna a la identitat i la canvia així en fonament. El procés lògic és aquest: La negació de la identitat és primerament diferència; la diferència origina diversitat; la diversitat extrema és alteritat contraposada i quan la contraposició rebota es fa immanent a la identitat i se'n diu aleshores contradicció. Contradicció és per tant contraposició (*Entgegensetzung*) immanent. El passatge on es recorre tot aquest cercle és el repetidament esmentat capítol segon de la primera secció de la lògica de l'essència. La versió resumida pel mateix Hegel constitueix els §§ 115-120 que he reproduït en l'apèndix. Crec que la comprensió d'ells no es massa difícil si tenim en compte tot el que he dit fins aquí, perquè la comprensió de qualsevol passatge de Hegel demana un recorregut previ i pausat dels passos anteriors. Això és així perquè el discurs precedent és precisament la prova del que es diu en cada moment determinat del transcurs. Aquí el punt rau en el text del § 119 i en ell hem d'entendre que la identitat desenvolupada ens ensenya que cadascú és cadascú solament essent l'altre del seu altre. Subratllar «seu», com fa Hegel en el text, vol dir que l'alteritat de l'altre no resideix solament en l'altre sinó també en l'u. Si l'altre és altre de l'u, l'altre és moment lògicament constituït de l'u, puix la relació a l'altre li és essencial. Entès això només cal afegir que «contradicció» no expressa per tant una relació entre proposicions (universal afirmativa / particular negativa; universal negativa / particular afirmativa), sinó una determinació de la lògica de l'essència que ens diu que la identitat *inclou essencialment* l'alteritat.

Del lloc mateix on és deduïda la noció de contradicció en destacaré solament l'afirmació de què quan sabem de veritat què és contradicció és quan podem veure que ella ja era present en formes anteriors de negació. Si aquestes formes les hem denominat ja contradicció, això ho hem fet per anticipació, és a dir, com a fórmula «per a nosaltres» pròpia del metadiscurs metodològic, el qual des la globalització final que tanca el cercle més ample es situa sobre un punt del discurs principal. Des d'allí aleshores rememora i interpreta els passos precedents a aquell punt i ensems anticipa el curs pos-

terior. Tant en el prognòstic com en l'anàmnese, el que Hegel subratlla sempre són les coincidències entre els punts isològics, com fa per exemple quan diu que «la diferència era ja contradicció en si».

9. *El principi més vertader hauria de dir que «tot és contradictori»*. Finalment, després de què al fil de la deducció principal de les categories hem trobat la contradicció i n'hem establert el sentit exacte, ens apareix aleshores la consideració més específica del principi de contradicció. És la nota 3 de la qual fèiem esment més amunt. Ara hem de veure amb claredat perquè del principi no se'n parla dins el discurs principal, sinó en una nota. Perquè el discurs principal és la deducció de les categories i al fil del tractament d'identitat i diferència ens trobem amb la noció o categoria de contradicció. Amb el principi no ens hi trobem perquè és marginal a la deducció. En ell la noció és empresonada dins una formulació més aviat desgraciada o impròpia que en perd el sentit. En qualsevol cas però, si el principi vol formular-se, caldria fer-ho ara com a principi de contradicció i no com a principi de no-contradicció, el qual ha estat interpretat, com ja hem vist, com a forma negativa del principi d'identitat. Si en aquell moment passat, Hegel ja afirmava la superioritat de la forma negativa del primer principi sobre la seva forma positiva, ara tornarà a dir l'equivalent tot afirmant la més gran veritat i profunditat del principi de contradicció.

Atès que la nota 3 amb què acaba el capítol és molt llarga, en llegiré solament algun fragment. De tota manera, l'extensa nota fou condensada pel mateix Hegel al penúltim paràgraf de la *Anmerkung* al § 119 de l'*Enciclopèdia* que hem inclòs a l'apèndix.

«Ara bé, si les primeres determinacions de la reflexió (la identitat, la varietat i la contraposició) han estat exposades en forma de principi, ara s'hauria també de comprendre dins un principi la determinació a la que aquelles han passat com a llur veritat, a saber, la contradicció, i dir aleshores: «Totes les coses són en si mateixes contradictòries» i precisament en el sentit de què aquest principi enfrontat als anteriors expressa més bé la veritat i l'essència de les coses. La contradicció que emergeix en la contraposició és solament el no-res desenvolupat que es conté en la identitat i que es presentava en l'expressió [que deia] que el principi d'identitat no diu *res*. Aquesta negació es determina ulteriorment fins la diversitat i fins la contraposició la qual és ara la contradicció assentada.

Però un dels prejudicis bàsics de la lògica fins ara existent i de l'acostumat representar és que la contradicció no és una determinació tan essencial i immanent com la identitat; és més, si calgués parlar del rang entre aquestes determinacions i les dues les haguéssim de mantenir separades, caldria prendre la contradicció com la més profunda i més essencial. La identitat, en efecte, enfront de la contradicció, és solament la determinació [pròpia] de l'immediat simple, de l'ésser mort; però la contradicció és l'arrel de tot moviment i vitalitat; solament perquè quelcom té la contradicció dins seu es mou, té impuls i activitat.

La contradicció és usualment allunyada abans de tot de les coses, de l'ens i del veritable en general; s'afirma que *no hi ha res contradictori...*»

La nota, a continuació, mostra com la contradicció es troba pertot. Intuïtivament, en el cas del moviment extrínsec o mecànic, és evident la presència de la contradicció:

«Quelcom es mou no solament perquè en aquest ara es troba aquí i en un altre ara [es troba] allà, sinó perquè en un sol i mateix ara és aquí i no hi és, perquè en aquest aquí hi és i no hi és a la vegada».

Qualsevol lector d'Aristòtil reconeixerà en el text de Hegel una reelaboració de la definició de moviment com a acte de l'ens en potència en tant que potència. De tota manera, el text passa tot seguit a exemples més «espirituals» i «especulatiu» fins arribar a l'argument ontològic i en general als arguments per demostrar l'existència de Déu en tots els quals es desenvolupa una contradicció. Finalment el text mostra com la contradicció es resol en una esfera superior, el concepte, que la conté «superada».

10. *La contradicció però ha de superar-se. La superació de més abast és la que s'esdevé en la Lògica del concepte i en ve a constituir el seu desenvolupament i transparència.* En efecte, l'esdevenir, la vida del concepte o el seu moviment, continuen encara. La contradicció empeny sempre, però solament és principi de moviment perquè en la necessitat de la negació hi és inclosa igualment la necessitat de negar la negació. O dit d'altra manera: també la contradicció és contradictòria. La forma última de la negació, dins sempre de la *Lògica*, la trobem quan l'essència passa a concepte o subjectivitat. Aleshores la diferència entre els moments constitutius del concepte és tal que cada moment, tot essent diferent del tot i dels altres moments, conté aquell tot de manera plenament actual. Cada moment és i no és el tot i ambdues coses ensems. En aquest punt del discurs Hegel parla de «transparència» del concepte (*Enz*³ § 164 N). Ara he de cloure aquest treball i no m'estendré sobre el que Hegel anomena desenvolupament (*Entwicklung*) del concepte. Entenc que aquesta doctrina hegeliana és una teoria del signe *per identitatem*, de neta inspiració cristològica (el Crist glorificat no revela o manifesta una altra cosa darrera o damunt d'ell sinó ell mateix, puix ell és Déu *per identitatem* tot i no essent el pare etern). En qualsevol cas, la *Lògica del concepte* liquida la resta de mimesi platònica que encara pot contemplar-se en la *Lògica de l'essència*, és a dir, la no identitat plena entre manifestació (fenomen) i manifestat (essència) o, si voleu, entre signe i significat tal com es dona en la categoria de realitat efectiva (*Wirklichkeit*) amb la qual es clou la *Lògica de l'essència*.

11. *La plena manifestació significada pel concepte té la seva realització última en la contemplació filosòfica, la qual és i no és ella mateixa la vida divina eterna contemplada per Aristòtil al llibre XII de la Metafísica.* Aquesta darrera manifestació es perfecciona en el cercle etern del triple sil·logisme en el qual tots els termes fan de terme mitjà. Retrobem així convenientment aristotelitzat «el lligam més bell» de procedència platònica (*Timeu* 32 a i ss) que no ens remet, però, a un Déu transcendent. El cercle de la vida eterna es contempla (deficientment) en el moviment dels astres, es viu (realment) en el lligam ètic amb l'altre i es contempla (excel·lentment) com vida pròpia en la filosofia.

12. El principi de no-contradicció pot recuperar-se aleshores com a vivent en el primer nivell del llenguatge predicatiu. Es veu ara clarament que

es tracta d'un nivell inferior on l'alteritat és màxima (i per tant també de màxima trivialitat). Val a dir que recuperem el principi com regulador dins el camp de les representacions de la vida corrent, en les ciències empíriques i en els processos deductius de la lògica formal.

IV. *Dos corol·laris finals*

Com ja he dit al començament d'aquest treball, però ara ha de ser del tot clar, Hegel no nega el principi «més ferm» aristotèlic. Nega sí, el principi racionalista, però no nega el principi que trobem al llibre IV de la *Metafísica* perquè l'axioma aristotèlic es situa en el terreny del llenguatge predicatiu i per tant representatiu. Allí el principi és vertader. El principi racionalista de no-contradicció, al contrari, vol ser directament ontològic però com que no supera l'ordre de les representacions resta formal. Si el racionalisme l'estén a principi ontològic, vàlid per a qualsevol contingut inclòs l'incondicionat i infinit, es revelarà immediatament impotent en la teologia trinitària (Suárez) i tot seguit castrador de qualsevol coneixement veritable de l'infinit. Totalment inepte, en una paraula, per copsar la vida del concepte. Al cap i a la fi, Hegel ha mostrat que la «contradicció» és categoria que cal deduir dins una *Lògica* que és ciència perquè és coneixement de continguts, precisament d'aquells que són el nervi més essencial de totes les coses. I després d'haver après el sentit veritable de la tal categoria podrem entendre que és apta per comprendre la «vida del concepte» i amb ella la vida divina.

I podem ara, fins i tot, reinterpretar la tesi de Suárez. El principi de no-contradicció val efectivament *in rebus creatis*, però solament en la mesura en què retenim les tals coses dins la lògica de la representació, és a dir, aïllades l'una de l'altra i aïllades en el seu conjunt respecte de l'infinit. El principi però no val *in divinis*, és a dir, dins la lògica del concepte. Ara bé, aquest ordre suprem no conté solament Déu (un infinit separat que sotmès, ell també, a la lògica de la representació resulta implícitament finititzat) sinó que, com a Déu trinitari, conté també les coses finites inserides en el moviment de la seva vida eterna segons la lògica de la revelació.

EL PRINCIPI DE NO-CONTRADICCIÓ A HEGEL

TEXTOS

I. *Tesis d'habilitació*. 1801

1. *Contradictio est regula veri, non contradictio falsi*.

La contradicció és la regla del ver, la no contradicció del fals.

2. *Syllogismus est principium Idealismi*.

El sil·logisme és el principi de l'idealisme.

3. *Quadratum est lex naturae, triangulum mentis*.

El quadrat és la llei de la natura, el triangle de l'esperit.

4. *In Arithmetica vera nec additioni nisi unitatis ad dyadem, nec subtractioni nisi dyadis a triade neque triadi ut summae, neque unitati ut differentiae est locus*.

En la veritable aritmètica no hi ha lloc per a l'addició si no és de la unitat de la diada, ni per a la substracció si no de la diada respecte de la triada, ni per a la triada com a recull, ni per a la unitat com a diferència.

5. *Ut magnes est vectis naturalis, ita gravitas planetarum in solem pendulum naturale*.

Així com l'imant és palanca natural, igualment la gravetat dels planetes cap al sol és pèndul natural.

6. *Idea est synthesis infiniti et finiti et philosophia omnis est in ideis*.

La idea és síntesi d'infinít i finit, i tota la filosofia rau en idees.

7. *Philosophia critica caret ideis et imperfecta est Scepticismi forma*.

A la filosofia crítica li manquen les idees i és forma imperfecta d'escepticisme.

8. *Materia postulati rationis, quod philosophia critica exhibet, eam ipsam philosophiam destruit, et principium est Spinozismi*.

La matèria del postulat de la raó que la filosofia crítica exposa, la destrueix a ella mateixa i és el principi del spinozisme.

9. *Status naturae non est iniustus et eam ob causam ex illo exeundum*.

L'estat de naturalesa no és injust i cal sortir-ne per aquesta causa.

10. *Principium scientiae moralis est reverentia fato habenda*.

El principi de la ciència moral és la deguda reverència al destí.

11. *Virtus innocentiam tum agendi tum patiendi excludit*.

La virtut exclou la innocència tant del fer com del patir.

12. *Moralitas omnibus numeris absoluta virtuti repugnat*.

La moralitat enterament absoluta exclou la virtut.

II. Podem considerar que el lloc principal on Hegel tracta del principi de contradicció és la nota 3 amb la qual acaba el segon capítol de la primera secció de la Lògica de l'Essència dins la *Ciència de la Lògica* (1812-16; el text sobre l'essència fou publicat l'any 1813). (Wk 6, 74-80; trad. cast. Mondolfo pàg. 385-389). Ara bé, aquesta nota ve precedida, dins el mateix capítol, per una altra nota en la qual Hegel fa una consideració general sobre el fet que la metafísica hagi expressat les determinacions de l'essència en forma de proposicions-principi (Wk 6, 36-38; Mondolfo pàg. 359-361) tot subratllant la inadequació d'aquesta forma per la tal comesa, puix no és apta per expressar la contraposició pròpia de les determinacions de l'essència. Una mica més endavant (Wk 6, 45; Mondolfo pàg. 365-366) i al final d'una altra nota dedicada específicament al principi d'identitat, Hegel escomet el tractament del principi de contradicció com «expressió més desenvolupada» del mateix principi d'identitat. El text diu així:

«L'altra expressió del principi d'identitat: A no pot ser al mateix temps A i no-A, té forma negativa; se'n diu principi de contradicció. Ningú es preocupa de donar una justificació de com li advé a la identitat la forma de la negació mitjançant la qual aquest principi es distingeix del precedent. —Però aquesta forma rau en què la identitat, en tant que moviment pur de la reflexió, és la negativitat simple que la citada segona expressió del principi conté més desenvolupadament; hi és expressat A i no A, el pur-altre d'A; però s'hi mostra solament per desaparèixer. La identitat en aquest principi hi és expressada, per tant, com negació de la negació. A i no-A són diferents; aquests diferents són referits a un i mateix A. La identitat hi és, per tant, aquí exposada com aquesta diferenciació en una única referència, o com la simple diferència en elles.

Resulta clar del que acabem de dir que ja el principi d'identitat, però encara més el de contradicció, no són principis de natura merament analítica, sinó més aviat sintètica. Efectivament, el segon conté en la seva expressió no solament la buida i simple igualtat amb si, sinó no solament l'altre d'ella senzillament, sinó precisament la desigualtat absoluta, o sia, la contradicció en si. Però també el principi d'identitat conté, com fou en ell mostrat, el moviment de la reflexió, o sia, la identitat com desaparèixer de l'ésser-altre.

El que hom obté, per tant, d'aquesta consideració és primerament que el principi d'identitat o de contradicció, si és que ha d'expressar com allò que és vertader solament la identitat abstracta en contraposició a la diferència, no és cap llei del pensament, sinó tot el contrari; en segon lloc, aquests principis contenen més del que amb ells es vol dir: contenen, a saber, aquest contrari, o sia, gens menys que la diferència absoluta.»

Finalment, després que al fil de la deducció principal de les categories ha trobat la contradicció i n'ha establert el sentit exacte (que és consegüent al tractament de la identitat i la diferència) apareix aleshores la consideració més específica del principi de contradicció. És la nota 3 de la qual feiem esment més amunt. Com sia que aquesta nota és molt llarga, en reproduïxo solament algun fragment. De tota manera, la llarga nota fou condensada pel mateix Hegel al penúltim paràgraf de la *Anmerkung* al § 119 de l'Enciclopèdia que trobareu reproduït més avall.

«Ara bé, si les primeres determinacions de la reflexió (la identitat, la varietat i la contraposició) han estat exposades en forma de principi, ara s'hauria també de comprendre en un principi la determinació a la que aquelles han passat com a llur veritat, a saber, la contradicció, i dir aleshores: «Totes les coses són en si mateixes contradictòries» i precisament en el sentit de què aquest principi enfrontat als anteriors expressa més bé la veritat i l'essència de les coses. La contradicció que emergeix en la contraposició és solament el no-res desenvolupat que es conté en la identitat i que es presentava en l'expressió [que deia] que el principi d'identitat no diu res. Aquesta negació es determina ulteriorment fins la diversitat i fins la contraposició la qual és ara la contradicció assentada.

Però un dels prejudicis bàsics de la Lògica fins ara existent i de l'acostumat representar és que la contradicció no és una determinació tan essencial i immanent com la identitat; és més, si calgués parlar del rang entre aquestes determinacions i les dues les haguéssim de mantenir separades, caldria prendre la contradicció com la més profunda i més essencial. La identitat, en efecte, enfront de la contradicció, és solament la determinació [pròpia] de l'immediat simple, de l'ésser mort; però la contradicció és l'arrel de tot moviment i vitalitat; solament perquè quelcom té la contradicció dins seu es mou, té impuls i activitat.

La contradicció és usualment allunyada abans de tot de les coses, de l'ens i del veritable en general; s'afirma que no hi ha res contradictori...»

La nota, a continuació, mostra com la contradicció es troba pertot. Intuïtivament, en el cas del moviment extrínsec o mecànic, és evident la presència de la contradicció: «*Quelcom es mou no solament perquè en aquest ara es troba aquí i en un altre ara allà, sinó perquè en un sol i mateix ara és aquí i no hi és, perquè en aquest aquí hi és i no hi és a la vegada*». Passa tot seguit a exemples més «espirituals» i «especulatiu» fins arribar a l'argument ontològic i en general als arguments per demostrar l'existència de Déu. Finalment mostra com la contradicció es resol en una esfera superior, el concepte, que la conté «superada».

III. *Enciclopèdia de les ciències filosòfiques*, 3a. ed. 1830. *Preconcepte de la lògica*. B) *Segona postura del pensament envers l'objectivitat*. II *Filosofia crítica* § 48.

«2. Al llarg de l'intent de la raó de conèixer l'incondicionat del segon objecte (§ 35), [és a dir] del món, cau ella en antinòmies, o sia en l'afirmació de dues tesis contraposades sobre el mateix objecte, i això de tal manera que cadascuna d'aquestes tesis ha de ser afirmada amb la mateixa necessitat. D'això en resulta que el contingut mundà, les determinacions del qual cauen en la dita contradicció, no poden ser en-sí, sinó solament fenomen. La [re] solució és que la contradicció no cau dins l'objecte en i per a si, sinó que solament li advé a la raó coneixedora.

[N] Ací s'expressa que el contingut mateix, o sia les categories per elles mateixes són allò que carreteja la contradicció. Aquest pensament, que la contradicció que es posa en allò racional mitjançant les determinacions de l'enteniment és essencial i necessària, cal veure'l com una de les passes endavant més importants i profundes de la filosofia moderna. Tant profund com és aquest punt de vista, ho és de trivial la [re]solució; rau solament en una tendresa envers les coses mundanes. L'entitat [Wesen] mundana no ha de ser allò que té en ella mateixa la màcula de la contradicció sinó que la màcula li ha d'advenir solament a la raó pensant, a l'entitat de l'esperit. Per descomptat, ningú hi tindrà res en contra de què el món fenomènic mostri contradiccions a l'esperit: món fenomènic ho és tal com ell és per a la sensibilitat i l'enteniment. Però si ara es compara l'entitat mundana amb l'entitat espiritual, hom pot meravellar-se aleshores de la ingenuïtat amb la que ha estat exposada i repetida la pusil·lànime afirmació de què no és l'entitat mundana la que és en si mateixa contradictòria sinó l'entitat pensant, la raó. No serveix de res utilitzar el subterfugi de què la raó cau en la contradicció solament per l'aplicació de les categories, doncs allí mateix s'afirma que aquesta aplicació és necessària i que la raó no té altres determinacions que les categories. Conèixer és en efecte pensar determinant i determinat; i si la raó és pensament solament buit, [o sia] indeterminat, aleshores no pensa res. Però si la raó és reduïda a la fi a aquella identitat buida (vegen el § seg.), aleshores la raó esdevé també feliç essent alliberada de la contradicció mitjançant el lleuger sacrifici de tot contingut i haver.

Es pot també notar que la manca d'una meditació més profunda de l'antinòmia permeté a més que Kant d'antuvi aportés solament quatre antinòmies. Hi arribà tot suposant la taula de les categories tal com ho feia quan tractava els anomenats paral·logismes, amb la qual cosa aplicava aquell estil que esdevingué després tan benamat; [a saber,] en lloc de deduir les determinacions d'un objecte des del concepte, posar-lo merament sota un esquema ja enllestit per un altre camí. Les altres mancances en el tractament de les antinòmies ja he tingut ocasió de fer-les patents en la meua Ciència de la lògica. El punt capital que cal accentuar és que l'antinòmia no solament es troba en els quatre objectes particulars extrets de la cosmologia, sinó més aviat en tots els objectes de tots els gèneres, en totes les representacions, conceptes i idees. Saber això i conèixer els objectes amb aquesta propietat pertany a l'essencial de la consideració filosòfica; aquesta propietat constitueix allò que més endavant es determina com el moment dialèctic de la cosa lògica.»

IV. *Ibid.* II part. Doctrina de l'essència. A. Essència com a fonament de la existència. a) Les determinacions pures de la reflexió. [Pròpiament el text sobre el principi de contradicció es troba a l'*Anmerkung* al § 119, que resumeix, com diem, la nota de la *Ciència de la Lògica*. Transcriu però els paràgrafs anteriors i següents per tal de copsar la seqüència de pensament que estableix el lloc sistemàtic on s'ha de tractar de la contradicció i de la proposició que com a principi l'exclou (o la inclou)].

α) Identitat

§ 115

L'essència apareix dins de si o és pura reflexió; és així solament referència a si, no com a immediata sinó com a reflectida: identitat amb si.

[A] *Aquesta identitat és identitat formal o de l'enteniment en la mesura en què hom s'hi agafa fort i abstrau de la diferència. O l'abstracció, més ben dit, és l'assentament d'aquesta identitat formal, la transformació de quelcom en si mateix concret en aquesta forma de la simplicitat; sia que es prescindeix d'un tros d'allò divers present en el concret (mitjançant el que se'n diu analitzar) i solament se'n pren un d'aquells [elements diversos], sia que les diverses determinitats es recullen en una sola tot prescindint de llur varietat.*

La identitat lligada a l'absolut com a subjecte d'una proposició [Satz] dona lloc a una que sona: l'absolut és idèntic a si. —Aquesta tesi [Satz] és tan veritable com ambigu és si amb ella ha estat esmentada la seva veritat; per això és, com a mínim, imperfecta en la seva expressió; puix no és decidit si ha estat esmentada la identitat abstracta de l'enteniment, és a dir, la identitat en contraposició a les altres determinacions de [l'àmbit de] l'essència, o potser la identitat en si mateixa concreta; d'aquesta [segona] manera, com resultarà, ella és d'antuvi el fonament i després, amb veritat més elevada, el concepte. —Igualment la paraula «absolut» en si mateixa no té sovint altra significació que la d'«abstracte»; per això espai absolut o temps absolut no diuen res més que l'espai abstracte i el temps abstracte.

Les determinacions de l'essència preses com a determinacions essencials esdevenen predicat d'un subjecte presuposat que, perquè elles són essencials, és tot. Les proposicions que així s'obtenen han estat exhibides com les lleis universals del pensament. D'acord amb això el principi [Satz] de la identitat sona: «Tot és idèntic a si; $A = A$ »; i en negatiu: « A no pot ser al mateix temps A i no A ». —Aquesta proposició en lloc de ser una veritable llei del pensament no és res més que la llei de l'enteniment abstracte. Ja la forma de la proposició la contradïu, puix una proposició promet també una diferència entre subjecte i predicat, i aquesta no compleix allò que li exigeix la seva forma. Particularment però [aquesta llei] es supera mitjançant les així dites lleis del pensament que venen a continuació, les quals fan llei d'allò que és contrari a aquesta llei. —Si hom afirma que aquest principi no podria ser demostrat, però que cada consciència procedeix segons ell i tan aviat com el percep el concedeix d'acord amb l'experiència, aleshores a aquesta presunta experiència escolar cal oposar-li l'experiència universal de què cap consciència pensa d'acord amb aquesta llei, ni té representacions segons ella, etc., ni hi parla; cal oposar-li [en efecte] que cap existència, sia de la classe que sia, existeix segons ella. Parlar d'acord amb això que hauria de ser llei val amb tota la raó del món com idiota (un planeta és... un planeta, el magnetisme és... el magnetisme, l'esperit és... un esperit); això sí que és una experiència universal. L'escola, l'únic lloc on aquestes lleis es fan valer, ja fa molt temps que amb [l'ensenyament d'] una lògica que pregona seriosament aquestes lleis s'ha desacreditat davant el sà enteniment humà i davant la raó.

β) La diferència

§ 116

L'essència és identitat pura i apareixer en ella mateixa solament en tant que ella és la negativitat que es refereix a si amb això [és] repulsió de si respecte d'ella mateixa; conté per tant essencialment la determinació de la diferència.

L'ésser-altre ja no és ací l'ésser-altre qualitatiu, la determinitat, límit, sinó que en tant és dins l'essència que es refereix a si mateixa, la negació és a la vegada, en tant que referència, diferència, ésser posat, ésser mediatitzat.

§ 117

La diferència és 1) diferència immediata, la diversitat en la qual els diferents són cada un per a si i cada un és indiferent davant la seva referència a l'altre, la qual referència, per tant, és per a ell externa. Per causa de la indiferència dels diversos davant llur diferència, cau la diferència fóra d'ells en un tercer, que els compara. Aquesta diferència externa és com a identitat dels referits la igualtat, com a no-identitat d'ells la desigualtat.

Aquestes determinacions les fa caure l'enteniment fins a tal punt una fora de l'altra, que malgrat que la comparació té un sol substrat tant per a la igualtat com per a la desigualtat i que aquestes haurien d'ésser diversos aspectes i consideracions; de tota manera però la igualtat és de per si allò precedent, la identitat, i la desigualtat és de per si la diferència.

La diversitat ha estat igualment transformada en un principi amb el qual [es diu] que tot és divers, o que no hi ha dues coses que siguin perfectament iguals. Ací es dona a «tot» el predicat contraposat a la identitat que li havia estat oposada en el primer principi; se li dona per tant un predicat que contradiu la primera llei. Tanmateix, en la mesura en què la diversitat solament pertany a la comparació externa, quelcom de per si ha de ser solament idèntic amb si mateix i d'aquesta manera aquest segon principi no hauria de contradir el primer. Però aleshores tampoc la diversitat pertany al quelcom o a tot, no constitueix cap determinació essencial d'aquest subjecte; d'aquesta manera el segon principi no es pot dir ni mica ni gens. — Però si el quelcom mateix és divers, segons el principi, ho és per la seva pròpia determinitat; amb la qual cosa ja no s'esmenta aleshores la diversitat com a tal sinó la diferència determinada. — Aquest és també el sentit del principi leibnizià.

§ 118

La igualtat és una identitat solament d'aquells que no són els mateixos que no són idèntics entre si; i la desigualtat és referència dels desiguals. Ambdues per tant no cauen indiferents en diversos aspectes o consideracions sinó que l'una és un apareixer en l'altra. La diversitat és conseqüentment diferència de la reflexió o diferència en si mateixa, diferència determinada.

§ 119

2. La diferència en si és la diferència essencial, el positiu i el negatiu, de tal manera que el positiu és, per tant, la idèntica referència a si i de tal manera també que no és el negatiu, mentre aquest és de tal manera per a si que ell no és l'altre, apareix

cada un en l'altre i solament és en la mesura en què l'altre és. La diferència de l'essència és conseqüentment la contraposició d'acord amb la qual el diferent no té davant un altre sense més, sinó el seu altre; val a dir, cada un té la seva pròpia determinació solament en la seva referència a l'altre; està reflectit cap a ell mateix solament en tant que està reflectit cap a l'altre, i igualment l'altre; cada un és, per tant, el seu altre de l'altre.

La diferència en si dona el principi [que sona]: «Tot és un diferent essencialment»; o com també ha estat expressat: «De dos predicats contraposats solament un li convé al quelcom, i no hi ha tercer». —Aquest principi de la contraposició contradiu de la manera més expressa el principi d'identitat en tant que quelcom, segons un, ha de ser solament la referència a si, però segons l'altre ha de ser un contraposat, o sia la referència al seu altre. És l'absència de pensament pròpia de l'abstracció la que col·loca una al costat de l'altra, com a lleis, dues proposicions de tal manera contradictòries sense ni tan sols comparar-les. El principi del tercer exclòs, és el principi de l'enteniment determinat, que vol mantenir la contradicció apartada de si i tot fent-ho hi cau. A ha de ser +A o -A; amb això el tercer, l'A, ja ha estat dit, el qual no és + ni- i ja ha estat posat igualment tant com +A com també com -A. Si +oest significa 6 milles en direcció oest, mentre que -oest significa 6 milles cap a l'est i el + i el - s'eliminen, resten aleshores les 6 milles de camí o espai o sia allò que eren sense la contraposició i amb ella. Fins i tot el mer plus o minus del nombre de la direcció abstracta tenen, si així es vol, el zero com a llur tercer; però no s'ha de negar que la buida contraposició de l'enteniment entre + i - no tingui també el seu lloc al costat d'unes abstraccions tals com nombre, direcció, etc.

En la doctrina dels conceptes contradictoris un concepte es diu p.e. blau (d'una cosa com ara la representació sensible d'un color se'n diu també concepte en aquesta doctrina), l'altre no-blau, de manera que aquest altre no ha de ser quelcom afirmatiu com ho seria «groc» p.e., sinó que ha de ser ben agafat com abstractament negatiu. —Que el negatiu és igualment positiu en si mateix (veure-ho en el § sg.), això rau també en la determinació de què el contraposat a un altre és el seu altre. —La buidor de l'oposició entre els així dits conceptes contradictoris tindria la seva completa exposició en la grandiosa expressió, per així dir-ho, d'una llei universal [que digués] que a cada cosa li convé un sol de tots els predicats contraposats d'aquesta manera i l'altre no, així que l'esperit seria blanc o no-blanc, groc o no-groc, i així fins l'infinit.

En tant que hom oblida que identitat i contraposició són elles mateixes contraposades es pren el principi de la contraposició com a principi d'identitat sota la forma de principi de contradicció i [aleshores] un concepte al qual no li advé cap de dues notes contraposades (vegen el ja dit) o li advenen totes dues es declara com a lògicament fals, com ara un cercle quadrangular. I encara que un cercle de molts angles i un arc rectilini repugnen tots dos a aquest principi, els geòmetres no s'hi capfiquen gens i consideren i tracten el cercle com un polígon de costats rectilinis. Però una cosa així com ara un cercle (la seva pura determinitat) no és un concepte; en el concepte del cercle tant el centre com la perifèria són igualment essencials, les dues notes li convenen; i tanmateix perifèria i centre estan mútuament contraposats i es contradiuen.

La representació de la polaritat, tan valuosa en la física, conté en ella mateixa la determinació més correcta de la contraposició, però si la física s'atengués en el pensament a la lògica corrent, s'espantaria ben aviat si desenvolupés la polaritat i arribés als pensaments que s'hi amaguen.

El positiu és aquell divers que de per si i al mateix temps no ha de ser indiferent respecte de la seva referència al seu altre. El negatiu ha de ser igualment autosuficient, ha de ser la referència negativa a si, ha de ser per a si, però al mateix temps com a simplement negatiu aquesta seva referència a si, allò positiu seu, solament ho ha de tenir en l'altre. Ambdós són així la contradicció assentada, ambdós són en si el mateix. Ambdós són també per a si en tant que cada un és la superació de l'altre i de si mateix. S'enfonsen tots dos i se'n van al fonament. —Dit d'altra manera, la diferència essencial immediatament, com a diferència en i per a si, és tan sols la seva diferència de si mateixa i conté per tant l'identic; a la diferència sencera que està-essent en i per a si li pertany igualment tant ella mateixa com la identitat. —La diferència com a diferència que s'està referint a si ha estat ja expressada al mateix temps com l'identic a si, i el contraposat, és en general aquell que conté en si mateix l'un i el seu altre, es conté a si i al seu contraposat. L'èsser-dins-de-si de l'essència així determinada és el fonament.

γ) El fonament [Grund \sim , raison]
[=*quod rationem reddit, dóna compte o justifica*]

El fonament és la unitat de la identitat i la diferència; és la veritat d'allò de què ha resultat la diferència i la identitat; [a saber] la reflexió-endins-de-si que és igualment reflexió-cap-altre i viceversa. És l'essència assentada com totalitat.

El principi de raó [o de fonament] diu: «Tot té la seva raó suficient». És a dir: No la determinació de quelcom com identic amb si ni com divers, ni tampoc com sols positiu o sols negatiu, és la veritable essencialitat de quelcom, sinó que ell té el seu ésser en un altre el qual com l'identic-a-si d'ell és la seva essència. Aquesta és igualment no la reflexió abstracta endins de si, sino cap a altri. El fonament és l'essència que-està-essent endins de si i aquesta és essencialment fonament, i fonament ho és solament en la mesura en què és fonament de quelcom, d'un altre.

L'essència és primerament aparèixer i mediació dins de si; com a totalitat de la mediació és la seva unitat amb si assentada ara com el superar-se de la diferència i amb això [és també el superar-se] de la mediació. Això és per tant la reproducció de la immediatesa o de l'ésser; de l'ésser però en la mesura en què mitjançant el superar de la mediació ha estat mediatitzat; [això és] l'ex-sistència.

El fonament encara no té en i per a si cap contingut, ni tampoc és fi, no és per tant actiu ni productiu, sinó que del fonament en surt solament una ex-sistència. El fonament determinat és per això quelcom formal; [és] alguna certa determinitat en la mesura en què ella com referida a si mateixa, com afirmació, és assentada en relació a l'existència immediata que així s'hi connecta. És així també que el fonament és fonament [raó]; [i és] també un bon fonament [o raó suficient], puix bo es diu també de manera totalment abstracta ja no més com quelcom afirmatiu, i qualsevol determinació és bona, si d'alguna manera pot ser expressada com quelcom reconegudament afirmatiu. Per això es pot trobar i oferir una raó [o fonament] per a tot, i una bona raó (p.e. un bon motiu per obrar) pot efectuar quelcom o no, pot tenir una conseqüència o no. Un motiu que efectua quelcom ho fa p.e. mitjançant l'assumpció per una voluntat que el fa així actiu i el converteix en causa.